

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Історичний факультет
Кафедра археології та музеєзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Заступник декана з науково-педагогічної
та навчальної роботи

Історичний факультет
« 27 » 2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Енеоліт України

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	032 Історія та археологія
освітній рівень	перший (бакалаврський)
освітня програма	Археологія та преісторія
вид дисципліни	обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2021/2022
Семестр	5
Кількість кредитів ECTS	3
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладач: Шидловський Павло Сергійович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології та музеєзнавства

Пролонговано: на 20 20 / 20 21 н.р. « 27 » 20 21 р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20   / 20   н.р. (   ) «   » 20   р.
(підпис, ПІБ, дата)

КИЇВ – 2021

V I

Розробник: Шидловський Павло Сергійович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології та музеєзнавства

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри археології та музеєзнавства

 (Терпиловський Р. В.)

Протокол № 27 від «24» 06 2021 р.

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол від «20» 08 2021 року № 7

Голова науково-методичної комісії (Терес Н. В.)

«27» 08 2021 року

ВСТУП

1. Мета дисципліни полягає в широкому ознайомленні студентів із сучасною літературою по добі енеоліту, дослідженні різних видів археологічних пам'яток та культур мідно-кам'яного віку, всебічному аналізу господарських систем населення доби палеометалів, реконструкції соціальної організації та світоглядних уявлень в суспільствах ранніх землеробів та скотарів.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. Знати:

- 1.1. типи археологічних пам'яток;
- 1.2. основні археологічні культури Східної Європи доби первісності;
- 1.3. археологічну періодизацію та основні неолітичні культури Східної Європи

2. Вміти:

- 2.1. визначати характерні риси археологічних культур;
- 2.2. описувати та графічно відтворювати археологічний матеріал;
- 2.3. класифікувати крем'яні вироби.

3. Володіти елементарними навичками

- 3.1. лабораторної обробки археологічного матеріалу.
- 3.2. фіксації археологічних об'єктів.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Предметом нормативної навчальної дисципліни «Енеоліт України» є вивчення розвитку матеріальної культури та природного середовища в епоху палеометалів. Курс є продовженням вивчення історії голоценового періоду, початок якого розглядається в курсах «Мезоліт Східної Європи» та «Неоліт Східної Європи» (3-й рік навчання), і передувє вивченню археології доби бронзи. В курсі розглядаються проблеми періодизації раннього голоцену, особливості розвитку різних категорій матеріальної культури та поява інновацій, розвиток відтворювальних форм господарства, культурно-хронологічне членування території Східної Європи та характеристика археологічних культур, суспільний розвиток племен доби енеоліту. З метою більш докладного вивчення матеріальної культури мідно-кам'яної доби широко використовуються археологічні матеріали з фондів Археологічного музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

4. Завдання (навчальні цілі): формування цілісної системи знань про розвиток культури та суспільства у добу енеоліту; визначення понять «доба палеометалів», «мідно-кам'яна доба», «енеоліт», їхні хронологічні рамки; виявлення якісних ознак епохи міді – бронзи в рамках археологічної періодизації; визначення основних типів археологічних пам'яток епохи міді – бронзи; вивчення історії дослідження та основних рис матеріальної культури Трипілля; з'ясувати питання генези та розвитку трипільської культури; визначення місця енеолітичних комплексів України у розвитку давньоземлеробських культур Східної Європи; подати характеристику археологічним культурам доби міді степової та лісостепової зон Східної Європи; вивчення кліматичних змін протягом голоценової геологічної епохи та їхнього впливу на розвиток стародавніх культур; відтворення процесів розвитку господарських систем за археологічними даними; реконструкція суспільних відносин та світоглядних уявлень населення доби енеоліту – бронзи за даними поховань і могильників.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

ФК 6. Здатність виявляти й опрацьовувати джерела інформації (бібліографії, документи, етнографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.) для реалізації науково-дослідних проектів;

ФК 9. Усвідомлення особливостей розвитку людства у дописемний період його історії та володіння базовими принципами і навичками дослідження даного періоду на емпіричному й теоретичному рівнях;

ФК 17. Здатність працювати з різними видами археологічних джерел і матеріалів, застосовувати основні методи та процедури дослідження джерел;

ФК 18. Уявлення про основні етапи дослідження артефактів, біофактів та геофактів.

ФК 19. Сучасні уявлення про експериментальні та трасологічні дослідження.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання (РН)			
1.1	Знати види археологічних пам'яток доби енеоліту	лекція, самостійна робота	Усне опитування	20%
1.2	Знати археологічні культури України доби палеометалів та їхнє розташування в часі і просторі	лекція, самостійна робота	Усне опитування	20%
1.3	Знати основні якісні відмінності культур епохи міді-бронзи від попередніх епох та наступних етапів археологічної періодизації	лекція, самостійна робота	контрольна робота з тем ЗМ1	10%
1.4	Знати типи знарядь праці та зброї в епоху енеоліту	лекція, самостійна робота	контрольна робота з тем ЗМ2	10%
1.5	Знати різницю в господарській орієнтації різних суспільств в епоху палеометалів	лекція, самостійна робота	Реферат ЗМ1	10%
2.1	Вміти описувати та класифікувати крем'яні та металеві знаряддя праці та зброї	лекція, самостійна робота	підсумкова контрольна робота (залік)	10%
2.2	Вміти застосовувати отримані практичні знання під час камеральної обробки археологічного матеріалу, графічно відтворювати археологічний матеріал;	лекція, самостійна робота	підсумкова контрольна робота (залік)	10%
4.1.	Створити презентацію за матеріалами археологічної пам'ятки доби енеоліту	опрацювання літератури та фондів	Реферат ЗМ2 (презентація)	10%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код)	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	2.1	2.2	4.1
Програмні результати навчання (назва)								
ПРН 3. Знати основні принципи і методи історичного пізнання; типи і види історичних джерел	X	X			X			
ПРН 4. Розуміти та інтерпретувати основні завдання історичної та археологічної науки			X				X	
ПРН 6. Розуміти та інтерпретувати вибір методикі опрацювання історичних джерел			X				X	X
ПРН 13. Володіти специфікою класифікації та типологізації археологічного матеріалу та визначати його хронологічні межі	X			X		X		

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Контрольна робота з тем ЗМ1 (тест): РН 1.2 — 10 балів/ 6 балів*.
2. Контрольна робота з тем ЗМ2 (тест): РН 1.4 — 10 балів/ 6 балів.
3. Бліц-опитування з тем ЗМ1 (2 опитування): РН 1.1 – 10 балів/ 6 балів.
4. Бліц-опитування з тем ЗМ2 (2 опитування): РН 1.1 – 10 балів/ 6 балів.
5. Реферат (ЗМ1): РН1.3 - 10 балів/ 6 балів.
6. Реферат (ЗМ2): РН1.5 - 10 балів/ 6 балів.
7. Підсумкова контрольна робота (залік): РН 2.1, 2.2 – 40 балів / 24 бали.

* максимальний бал/ пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання: підсумкова контрольна робота (екзамен).

7.2 Організація оцінювання:

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів:

- бали, отримані за модульні контрольні роботи (у формі тестування);
- бали, отримані за самостійну роботу (за підготовку рефератів та участь у бліц-опитуванні);
- бали, отримані за підсумкову контрольну роботу (за письмові розгорнуті відповіді).

(Зразки тестових завдань для модульних контрольних робіт, тематику рефератів, питання та завдання підсумкової контрольної роботи див. Навчально-методичний комплекс з даної дисципліни).

Зміст курсу поділений на 2 змістовних модулі. Кожний модуль включає в себе лекції та самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1 - 5, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 6 –11.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється під час семестрового оцінювання (контрольна робота, бліц-опитування, реферати) та підсумкового оцінювання (підсумкова контрольна робота (залік)).

Загальна сума балів – 100 балів (із них, семестрове оцінювання максимум 60 балів; підсумкове оцінювання (іспит) – максимум 40 балів).

Змістовий модуль 1 <i>Археологія епохи неоліту</i>		Змістовий модуль 2 <i>Культура населення теренів України за неолітичної доби</i>		Іспит
30 залікових балів (максимум)		30 залікових балів (максимум)		
<i>самостійна робота (2 бліц- опитування, реферат)</i>	<i>модульна контрольна робота (тест)</i>	<i>самостійна робота (2 бліц- опитування, реферат)</i>	<i>модульна контрольна робота (тест)</i>	
20 (максимум)	10 (максимум)	20 (максимум)	10 (максимум)	

САМОСТІЙНА РОБОТА

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання як окремих тем, так і деяких розділів тем програми курсу. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у формі бліц-опитування на лекціях, оцінювання рефератів, модульних контрольних робіт.

Реферати студент подає викладачеві не пізніше ніж за два тижні до проведення модульного контролю з відповідного Змістового модулю, зокрема Реферат 1 (до 15 березня) і Реферат 2 (до 15 квітня). Критерії оцінки реферату:

1. глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція балів;	9-10
2. обґрунтоване розкриття проблеми	7-8 балів;
3. тема розкрита неповністю, обмежена джерельна база та обґрунтування	5-6 балів;
4. реферат переважно компілятивного рівня	3-4 бали;
5. розкритий лише один окремий аспект теми	1-2 бали.

Теми рефератів з кожного змістовного модулю викладач пропонує студентам на першому занятті відповідного модулю: ЗМ1 – початок вересня; ЗМ2 – початок листопада.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **модульні контрольні роботи (МК)**, зокрема, Контрольна робота ЗМ1 (середина жовтня) і Контрольна робота ЗМ2 (кінець листопада).

Участь студентів в контрольних заходах обов'язкова. МК проводиться у письмовій формі. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за МК – 10 балів. Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК, і даний модуль йому не зараховується.

У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 року.

ПІДСУМКОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА (ЕКЗАМЕН)

В кінці лекцій з дисципліни з усього обсягу пройденого і відведеного на самостійну роботу студентів матеріалу проводиться *підсумкова контрольна робота*. Екзаменаційний білет містить два завдання, кожне з яких оцінюється в 20 балів. Критеріями оцінювання відповіді є:

Критерії оцінювання підсумкової контрольної роботи (від 1 до 20 балів за одне завдання)

Відповідь повна, подане власне бачення проблеми	19-20
Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при викладі фактичного матеріалу	16-18
Відповідь відображає знання фактичного матеріалу з питання	13-15
Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але допущені окремі помилки	10-12
Відповідь фрагментарна, відображені лише окремі аспекти проблеми	7-9
Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі	4-6
Відповідь містить значні помилки елементарного рівня	1-3

Бали, які отримані студентом на підсумковій контрольній роботі, додаються до балів набраних студентом за результатами семестрового оцінювання (модульні контрольні роботи, бліц-опитування, реферати). Максимальна кількість балів, які може отримати студент – 20 балів. Оцінюються такі результати навчання студента: вміння орієнтуватись у науковій та періодичній археологічній літературі із актуальної проблематики, відбирати з цієї інформації найголовніше, вміння застосовувати отримані практичні знання під час польових археологічних досліджень, камеральної обробки археологічного матеріалу. Форма проведення заліку – письмова, види завдань – завдання, які потребують розгорнутих відповідей. Мінімальний пороговий рівень оцінки, за якої залік вважається складеним – 12 балів.

Обов'язковою вимогою для допуску до підсумкової контрольної роботи (заліку) є набрання студентами не менше 40 балів під час семестрового оцінювання. Для студентів, які набрали сумарно меншу кількість балів ніж *критично-розрахунковий мінімум – 40 балів*, для одержання заліку необхідно у визначені викладачем терміни пройти співбесіду з пропущених лекцій для того, щоб набрати критичний мінімум і бути допущеним до складання заліку. **Рекомендований мінімум для допуску до підсумкової контрольної роботи (заліку) - 48 балів.**

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль1	Змістовий модуль2	Іспит	Підсумкова оцінка
<i>Мінімум</i>	18	18	24	60
Максимум	30	30	40	100

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		лекції	самостійна р
Частина 1. Археологія епохи енеоліту			
1	Вступ. Тема 1. Поняття доби палеометалів. Загальна характеристика епохи міднокам'яного віку	4	3
2	Тема 2. Природна обстановка в добу палеометалів та питання поширення землеробства в Європі	4	3
3	Тема 3. Найдавніші енеолітичні культури Європи; неолітична підоснова культур епохи міді на території України	4	3
4	Тема 4. Історія дослідження та періодизація трипільської культури	4	3
5	Тема 5. Ранній етап розвитку трипільської культури	2	3
6	Тема 6. Розвинене Трипілля та питання поселень-гігантів	2	3
8	<i>Реферат за змістом тем ЗМ1</i>		5
9	<i>Контрольна робота 1</i>	2	
Частина 2. Культура населення теренів України за енеолітичної доби			
10	Тема 7. Господарство трипільців та виникнення ремесла	2	3
11	Тема 8. Пам'ятки заключних етапів розвитку трипільської спільності. причини зникнення трипільської культури	2	3
12	Тема 9. Поховання та могильники. Мистецтво та світоглядні уявлення трипільської культури	4	3
13	Тема 10. Культури доби енеоліту Лівобережної України. Стогівська культура	4	3
14	Тема 11. Проблема походження кочівницького скотарства. Давньоямна історико-культурна спільність	4	3
15	Тема 12. Міграції та етнічні процеси в епоху міді	4	3
17	<i>Реферат за змістом тем ЗМ2</i>		5
18	<i>Контрольна робота 2</i>	2	
	ВСЬОГО	44	46

Загальний обсяг 90 год., в тому числі:

Лекцій – 44 год.

Самостійна робота – 46 год.

9. Рекомендовані джерела:

Основні:

1. Відейко М.Ю. Трипільська цивілізація. – К.: Академперіодика, 2003. – 184 с.
2. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. – К., 1994.
3. Енциклопедія трипільської цивілізації (у 2-х томах). – К., 2004.
4. Ключко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000-900 рр. до Р.Х.). – К.: АртЕк, 2006. – 336 с.
5. Станко, В.Н., Березанська, С.С., Гладилін, В.М., Гладких, М.І. (ред.). 1997. Давня історія України: В 3 т. / НАН України. Ін-т археології. Т.1: Первісне суспільство. К.: Наукова думка, 558 с.
6. Шидловський П.С. Природа і суспільство в ранньому голоцені Східної Європи : навч. посіб. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – 114 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2549561>

Додаткові:

1. Гусев С.О. Трипільська культура Середнього Побужжя рубежу IV-III тис. до н. е. – Вінниця: Антекс-УЛТД, 1995. – 304 с.
2. Даниленко В.Н. Кам'яна могила. – К.: Наукова думка, 1986. – 152 с.
3. Телегін Д.Я. Середньостогівська культура епохи міді. – К.: Наукова думка, 1973.
4. Рижов С.Н., Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю., Магомедов Б.В. 2002. Давня кераміка України. К., 243 с.
5. Cemeteries of Sofievka Type: 2950-2750 BC / J. Budziszewski, M. Daszkiewicz, S. Kadrow et al. - B-PS., vol. 3. – Poznan, 1995. – 277 p.
6. Klochko V. Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000-700 BC. - B-PS., vol. 10. – Poznan, 2001. – 376 p.

10. Додаткові ресурси:

1. Кириленко, О., Шидловський, П. 2017. Сучасний стан вивчення трипільської культури на території Києва і передмістя. *Культурна спадщина*, 1(10), с. 91–98. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3547710>.
2. Овчинников, Е.В., Шидловський, П.С., Шостик, О.І. та ін. 2005. Дослідження трипільських пам'яток на Канівщині. *Археологічні дослідження в Україні 2003-2004 рр.*, 7, с. 32-41. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1216204> .
3. Пічкур, Є.В., Лисенко, С.Д., Разумов, С.Д., Шидловський, П.С. 2008. Нові знахідки доби палеометалів на Житомирщині. В: *Дослідження первісної археології в Україні*. К.: КОРВІН ПРЕС, с. 176-189. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1211220> .
4. Пічкур, Є.В., Шидловський, П.С. 2003. Комплекс кременеобробки поселення Пекарі II. В: *Трипільські поселення-гіганти*, с. 121-128. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1188916> .
5. Пічкур, Є.В., Шидловський, П.С. 2005. До питання про роль місцевого та імпортного (волинського) кременю в кременеобробці трипільських племен Буго-Дніпровського межиріччя. В: *Археологические исследования трипольского поселения Бодаки в 2005 г.* - К.-СПб., с. 109-123. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1215106> .
6. Шидловський П.С., Лисенко С.Д., Кириленко О.С. та ін. 2016. *Первісна археологія Нижнього Подесення*. К.: Інтерсервіс, 344 с. <http://vitaantiqua.org.ua/en/archives/432> .
8. Шидловський, П.С., Пічкур, Є.В. 2012. Дослідження пам'яток доби міді-бронзи на території Нижнього Подесення. *Археологічні дослідження в Україні 2011 р.*, с. 269-270. <https://www.academia.edu/29957239>
7. Шидловський, П., Слесарев, Є. 2015. Технологічні особливості крем'яного комплексу ранньотрипільського поселення Бернашівка І. *Кам'яна доба України*, 16, с. 204-224. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1188932> .

8. Шидловський, П., Слесарев, Є. 2015. Крем'яний інвентар з господарської споруди на поселенні Бернашівка. В: *Культурний комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди*. Львів: Astrolabe Pub., с. 337-355. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1195003>.
9. Shydlovskiy, P. 2018. Lithic Assemblages of Early Agricultural Communities in Middle Dniester: comparative study. *VITA ANTIQUA*, №10. Prehistoric Networks in Southern and Eastern Europe: 61-91. <https://doi.org/10.37098/2519-4542-2018-1-10-61-91>.
10. Shydlovskiy, P. (ed.). 2018. Prehistoric Networks in Southern and Eastern Europe. *VITA ANTIQUA* 10. Kyiv: Center for Paleoethnological Research, 212 p. <http://vitaantiqua.org.ua/en/archives/8650>.

Онлайн-лекція:

Albert Hafner: Tracing human mobility and migration in the Holocene –

<http://vovkcenter.org.ua/en/2021/02/02/title-tracing-human-mobility-and-migration-in-the-holocene/>

Специфіка курсу передбачає опрацювання іншомовної літератури, з огляду на важливість поданої в ній інформації для опанування змісту курсу, фундаментальність запропонованих досліджень та відсутність україномовних відповідників та перекладів.